

приклад відкриття хлопцем особливостей доброї гри у бадмінтон як переходу від структури “Я проти тебе” до структури “Ми” за такою **схемою продуктивного мислення**:

1) **операції перецентрування**: перехід від одностороннього бачення до центрування, яке диктується об’єктивною структурою ситуації;

2) **зміна смислу дії** відповідно до місця, ролі, функцій в заданій структурі;

3) розгляд ситуації у термінах “хорошої структури”, в якій усе відповідає структурним вимогам;

4) **бажання відразу перейти до зміста**, чесно розглядати проблему і робити відповідні висновки [3: 209].

Дослідження ідей Вертгеймера М., що містить його праця “Продуктивне мислення”, дозволяє краще зрозуміти проблему особливостей та механізмів творчості в її педагогічних аспектах. Хоча ця книга є психологічною працею, її висновки стосуються не лише питань психології творчості. Ми вважаємо їх важливими для сучасної педагогіки, яка продовжує пошук обґрунтувань цілісності процесу педагогічної творчості, її закономірностей та механізмів. Теоретичні ідеї Вертгеймера М. являють сучасну цінність для педагогіки і потребують подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зинченко В.П. Вступительная статья // Вертгеймер М. Продуктивное мышление: Пер. с англ. / Общ.ред. С.Ф. Горбова и В.П.Зинченко. – М.: Прогресс, 1987. – С. 6–7.
2. Wertheimer M. Drei Abhandlungen zur Gestalttheorie. – “Philosophische Akademie”, 1925.
3. Вертгеймер М. Продуктивное мышление: Пер. с англ. / Общ.ред. С.Ф. Горбова и В.П.Зинченко. – М.: Прогресс, 1987. – С. 6–273.
4. Stern C. Children discover arithmetic.

УДК 37.013

Бєлан Г.В.

ПЕРСОНАЛІЯ В ІСТОРИКО – ПЕДАГОГІЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ ВИВЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ І ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ О.КОНИСЬКОГО)

Державотворчі процеси в Україні, розвиток українського суспільства на засадах гуманізації та демократизації зумовили суттєві зміни пріоритетів і цінностей у сучасній освіті, характерною ознакою якої є поєднання традицій, досвіду з інноваціями. Процеси модернізації, реформи освіти спонукають до переосмислення сучасного освітнього простору та історико-педагогічного досвіду української школи, звернення до творчої біографії та спадщини культурно-освітніх діячів, вчених, педагогів України, вивчення основних положень їх просвітницьких, виховних і дидактичних ідей.

В умовах сьогодення набуває актуальності питання про першоджерела української педагогічної думки, постійно зростає інтерес до педагогічних персоналій. Свідченням цього є монографічні видання, підручники та посібники, хрестоматії з історії педагогіки. За останні роки з’явилися дисертаційні дослідження (Б.Гречин, О.Джус, Ю.Калічак, О.Кін, Р.Кіра, І.Пінчук, І.Сойко), присвячені висвітленню педагогічних поглядів і просвітницької діяльності О.Барвінського, А.Животка, С.Русової, С.Сірополка, І.Стешенка, М.Сумцова та інших.

Ґрунтовне, науково-об’єктивне, конструктивне вивчення вітчизняного науково-педагогічного досвіду, педагогічної біографії та спадщини видатних учених, громадських діячів другої половини ХІХ ст. є характерною ознакою сьогоденного розвитку історико-педагогічної науки.

Серед когорти педагогів-просвітників другої половини ХІХ ст. виділяється постать Олександра Кониського (1836 – 1900) – видатного культурно-громадського діяча, письменника, педагога, який плідно працював на ниві просвітництва українського народу, становлення національної системи навчання і виховання дітей та молоді.

Спадщина О. Кониського посідає значне місце в історії вітчизняної педагогіки. Він є автором багатьох оригінальних робіт з історії освіти та культури, літературознавства, дидактики, теорії і практики виховання, вищої школи тощо.

Необхідно відзначити, що творчий доробок будь-якого громадського діяча, просвітника – це не лише адепт його наукових рефлексій, педагогічних поглядів, а й свідчення світоглядних позицій, життєвої концепції. На нашу думку, вивчення внутрішнього, духовного світу педагога, без якого не можна представити повну картину його внеску у розвиток української педагогічної думки, є чи не найскладнішою частиною історико-педагогічного дослідження, присвяченого педагогічній персоналії.

Відтак, метою нашої статті є показати особливості вивчення педагогічної персоналії в дисертаційному дослідженні на матеріалі розгляду педагогічної спадщини і просвітницької діяльності О.Кониського.

Сучасні педагоги-теоретики вказують на розмаїття форм у дослідницькій роботі такого типу, підкреслюючи важливість емпіричних даних, зокрема введення в даний дискурс і розгляду творчої біографії особистості, який включає не тільки науково прокоментований опис життєдіяльності педагога, а й з'ясовує вплив окремих фактів біографії на становлення і розвиток його педагогічних ідей.

О. Сухомлинська зазначає: "... звернення до творчої біографії є і традицією, й інновацією, бо збагачує й урізноманітнює наші уявлення про історико – педагогічний процес, сприяє його новому прочитанню, а також відкриває нові грані, новий зміст, нові цінності цього процесу як важливі складові наукового дискурсу" [6: 37].

Охарактеризувати перебіг життя громадського діяча, епоху, в якій він жив і працював, процес становлення і розвитку його світоглядних позицій, формування педагогічних поглядів допомагає комплекс наукових джерел, до якого зараховуємо: архівні матеріали, друковану й рукописну спадщину автора, спогади його сучасників і сподвижників тощо. Наприклад, для здійснення цілісного опису життєдіяльності О.Кониського у контексті культурно-освітнього руху другої половини ХІХ століття було використано автобіографічні нотатки, епістолярій, спогади сподвижників та однодумців, учнів та ідейних опонентів видатного громадівця про його життя, творчість, педагогічну і просвітницьку діяльність. Це дало змогу не тільки висвітлити основні етапи життєвого шляху просвітника, а й глибше зрозуміти сутність його культурно-просвітницької та педагогічної діяльності, досягнути неповторну самобутність цієї особистості, розкрити певні закономірності у різних фактах біографії О.Кониського, що стали причиною появи й розвитку його педагогічних ідей.

О.Сухомлинська підкреслює: "Педагогічна персоналія репрезентує доробок того чи іншого педагога як індивідуального творця, але передусім як виразника думки й практики своєї епохи" [6: 37]. Аналіз комплексу наукових джерел нашого дослідження показав, що педагогічна діяльність О.Кониського була спрямована на дерусифікацію вітчизняної школи, впровадження української мови у сферу навчально-виховних закладів, підготовку національно-свідомих учительських кадрів, збереження кращих традицій українського шкільництва в часи відродження державності України.

Головною засадою педагогічної системи відомого просвітника була національна ідея, спрямована на формування національної свідомості і самосвідомості підростаючого покоління через залучення до надбань рідної культури, мови, історії, звичаїв, традиції, фольклору, обрядів, через виховання засобами етнопедагогіки. Порушені О. Кониським питання національної народної школи, мови викладання, освіти жінок, організації навчально-виховного процесу, підготовка підручників за умов національного гніту України набули гострої актуальності і великого педагогічного значення.

На нашу думку, важливим першоджерелом розуміння змісту й напрямів такої педагогічно-просвітницької діяльності О.Кониського, а не тільки формою висвітлення біографічних фактів життя є його “Автобіографія”, яка була надрукована у галицькому журналі “Світ” у 1882 р [3].

Слід зазначити, що майже всі відомі діячі XIX століття залишили нащадкам свої автобіографічні спогади – В. Антонович, О. Барвінський, М. Драгоманов, М. Костомаров, П. Куліш, К. Михальчук, О. Потебня, С. Русова, І. Франко Т. Шевченко та інші. Сучасні літературознавці, аналізуючи ці зразки творчої спадщини, відзначають, що “автобіографічні спомини XIX століття написані під одним виразним імпульсом: передати свій досвід і свою візію життя наступним поколінням. При тому українські автобіографи, за винятком О. Потебні, мали, так би мовити, дисидентську спонуку. Їхнє життя, навіть у дитинстві і школі, було майже завжди протестом проти офіційної політики уряду. Вони робили роботу, яка була проскрибована і тому небезпечна. Ними керували ідеї любові до рідного краю і віри в національне відродження. Такі почування виходили з низів, а не з верхів істеблішменту” [4: 18].

Цікавим є той факт, що всі автори, описуючи власний життєвий шлях, прагнуть насамперед ідентифікувати своє походження (скажімо, Т. Шевченко підкреслював своє кріпацьке походження; П. Куліш наголошував, що він “із старого козацького роду” [4: 18]), розповісти про родину, в якій зростали, фактори виховного впливу у ранньому віці. Не був винятком і О. Кониський, який, згадуючи своє дитинство, з гордістю зауважував, що походить із стародавнього роду Кониських, серед яких було чимало відомих постатей, видатних громадських діячів. А найголовніше, що праця членів роду Кониського протягом багатьох віків в ім'я своєї Вітчизни, свого народу, загальна атмосфера “українськості” у цій родині, поваги і любові до народної української культури з усім багатством її звичаїв і традицій сформували первинні національні почуття хлопчика, стали першоосновою формування О. Кониського як патріота, подвижника, просвітителя. Надзвичайно скупі, малочисельні відомості про себе, викладені педагогом у “Автобіографії”, несуть не тільки цінну інформацію для дослідників його життєвого і творчого шляху, а й дозволяють ідентифікувати і точку зору самого О.Кониського на події власного життя, і певні аспекти його особистих духовних цінностей.

*Подібну функцію у плані нашого дослідження виконала об'ємна епістолярна спадщина педагога, яка сама по собі несе велику змістову завантаженість. О.Кониський за життя листувався з багатьма визначними українськими громадськими діячами, педагогами, просвітниками, письменниками, обговорюючи суспільні новини, педагогічні проблеми, спільні починання на просвітницькій ниві тощо. Ці листи, що стали архівними матеріалами, не тільки несуть у собі інформацію про педагогічні погляди, ідеї просвітника, а й дають нам уявлення про О.Кониського як про людину стійких поглядів і переконань, яка ніколи не змінювала своєї громадської позиції під тиском певних життєвих обставин (хоч це і створювало духовну дисгармонію у міжособистісних стосунках педагога з однодумцями). Особливу цінність для нашого дослідження становили спогади сучасників О.Кониського, які особисто знали цю людину, спілкувалися з нею, підтримували або заперечували його починання й ідеї стосовно загальних суспільно-громадських перетворень в країні, які були б спрямовані передусім на реформу освіти і шкільництва. Аналіз цих праць (“Історія літератури руської” О.Огоновського, “Про життя і діяльність О.Кониського” І.Франка, “Історія українського письменства” С.Єфремова, “Пам'яті Олександра Кониського” М. Грушевського) дає дослідникам змогу і висвітлити основні віхи життєдіяльності педагога, і розглянути особливості історичного періоду, в якому жив і працював О.Кониський, а також охарактеризувати оточення просвітника, і найголовніше – дослідити процес становлення і розвитку його педагогічних поглядів. Зі споминів сучасників О.Кониський постає перед нами як особистість надзвичайно відповідальна і завзята, яка багато зробила для розвитку освіти і шкільництва в Україні, проте вони не намагалися приховати певну суперечливість у характері педагога, його слабкі сторони; лакування О.Кониського як особистості зведено в їх

матеріалах до мінімуму. Так, наприклад, О.Огоновський у своїй праці “Історія літератури руської” згадував ученого, літератора як визначного українського діяча, відданого патріота своєї вітчизни, людину цілеспрямовану, об’єктивну, вимогливу до себе й інших. Однак він не ідеалізував постать О.Кониського, вказуючи на певні прорахунки просвітника, його неадекватну поведінку у деяких складних ситуаціях.

Відданість рідному народові, глибокий патріотизм, рішучість, стійкість, високе почуття обов’язку як домінуючі риси характеру О. Кониського у проведенні ним громадсько-просвітницької діяльності підкреслював і М. Грушевський у нарисі “Пам’яті Олександра Кониського”. Відмітивши такі позитивні риси ученого як ініціативність, завзятість, енергійність, працьовитість, М.Грушевський в той же час відмітив, що особиста вдача просвітника була нелегкою: він часто був підозрілим, упередженим, безкомпромісним. Проте ці риси, за глибоким переконанням автора нарису, абсолютно не зменшують заслуг просвітника перед українським народом.

У дещо іншому аспекті побудовані спогади І.Франка, який особисто знав О.Кониського і листувався з ним довгий час. Каменяр підкреслив визначний внесок педагога у розвиток української культури, охарактеризував просвітника як людину небайдужу, енергійну, ініціативну, гарячого прихильника і захисника національної ідентичності українського народу. Однак і детальна характеристика політичних змін в Україні другої половини ХІХ ст. є невід’ємною рисою кожної частини нарису І.Франка. І це сприяє більш глибокому і повному розгляду життєвого шляху і просвітницької діяльності О.Кониського у соціокультурному контексті епохи. Поза увагою автора не залишились ні особисте життя педагога, ні характер його спілкування з визначними громадськими й політичними діячами того часу, ні, зрозуміло, різнопланова педагогічно-просвітницька діяльність О.Кониського.

Відтак, хоч спогади сучасників педагога не були одновимірними в плані сенсоповнення, проте всі вони високо оцінювали внесок О.Кониського у розвиток культурно-просвітницького руху України другої половини ХІХ століття, підкреслюючи, що скрізь і за будь-яких обставин він залишався свідомим своїх принципів і переконань, відстоював інтереси української нації, дбаючи про її культурно-освітній розвиток. Фактично його життя і діяльність – це історія громадсько-культурного руху України другої половини ХІХ століття. Найголовніше, для сучасних дослідників ці спогади – невичерпне джерело “вживлення” і в атмосферу епохи, і в життя персоналії минулого, і в розуміння витоків сучасних педагогічних проблем.

Вважаємо, що вивчення персоналії, біографічний підхід у цьому науково – теоретичному процесі дає змогу піднести ефективність новітніх педагогічних пошуків взагалі. Висока питома вага цієї інноваційно-традиційної форми буде забезпечуватись лише за умови адекватного підходу до використання всіх джерел біографічного матеріалу. Їх реконструкція сучасним дослідником в новітніх аспектах така ж неможлива, як і канонізація цих матеріалів минулого, надання їм догматичного статусу. Але у даній проблемі ще багато нез’ясованих аспектів, які потребують подальшого вивчення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грушевський М. Памяти Олександра Кониського // Записки наукового товариства ім. Шевченка. – 190. – Т.39. – С. 1–14.
2. Єфремов С. Історія українського письменства. – 4 вид., одмінами й додатками. – К.: Ляйпціг: Т.2., 1919. – 460 с.
3. Конисский А. Автобіографія // Світ. – 1882. – С. 227–228.
4. Луцький Ю. Автобіографія – це ... // Слово і час. – 1992. – №1. – С.16–22.
5. Огоновський О. Історія літератури руської. – Львів: Накладом Товариства імені Шевченка, 1891. – Ч.3. – 967 с.
6. Сухомлинська О. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. – К.: А.П.Н., 2003. – 68 с.
7. Франко І. Про жите і діяльність Олександра Кониського. – Львів, 1901. – 36 с.